

УКРАЇНСЬКИЙ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ПРОСТІР: ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР

Студінський В.А.

Предметом дослідження є український цивілізаційний простір в історико-економічному вимірі. В основу методології дослідження покладені історико-економічний аналіз цивілізаційних хвиль розвитку українського простору. В результаті дослідження з'ясовано, що великий вплив на нього зіграла Трипільська цивілізація, яка фактично дала розвиток сільськогосподарському виробництву. Дані традиції зберігаються і в нинішньому українському суспільстві. Галузь застосування може бути політекономія в сфері дослідження цивілізаційних, а також і формаційних процесів розвитку соціальної (економічної) системи. Зроблено висновок, що Український цивілізаційний простір розпочинає активно формуватись в системі господарських та культурних відносин трипільського суспільства, яке, по суті, стало родоначальником сільськогосподарського виробництва і значною мірою вплинуло на глобальний цивілізаційний простір.

Ключові слова: цивілізація, простір, історичний, економічний, трипільська культура, сільськогосподарське виробництво.

УКРАИНСКОЕ ЦИВИЛИЗАЦИОННОЕ ПРОСТРАНСТВО: ИСТОРИКО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

Студинский В.А.

Предметом исследования является украинское цивилизационное пространство в историко-экономическом измерении. В основу методологии исследования положен историко-экономический анализ цивилизационных волн развития украинского пространства. В результате исследования определено, что большое влияние на него сыграла Трипольская культура, которая фактически дала развитие сельскохозяйственному производству. Эти традиции сохраняются и в нынешнем украинском обществе. Отрасль применения может быть политэкономия в сфере исследования цивилизационных, а также формационных процессов развития социальной (экономической) системы. Сделан вывод, что Украинское цивилизационное пространство начинает активно формироваться в системе хозяйственных и культурных отношений трипольского общества, которое, по-существу, стало родоначальником сельскохозяйственного производства и в значительной степени повлияло на глобальное цивилизационное пространство.

Ключевые слова: цивилизация, пространство, исторический, экономический, трипольская культура, сельскохозяйственное производство.

UKRAINIAN CIVILIZATION SPACE: HISTORICAL AND ECONOMIC DIMENSION

Studinski V.A.

The subject of this study is to Ukrainian cultural space in historical and economic dimension. The methodology of this research is historical and economic analysis of the development of civilization waves Ukrainian space. The study determined that a great influence on him played Tripoli culture, which actually gave the development of agricultural

production. These traditions are preserved in the current Ukrainian society. Branch application may be in political economy research civilizational and formational processes of social (economic) system. Concluded that the Ukrainian cultural space begins to actively form in the system of economic and cultural relations between Tripoli society, which, in essence, became the ancestor of agricultural production and greatly influenced the global cultural space.

Key words: *civilization, space, historical, economic, Tripilska culture , agricultural production.*

Постановка проблеми. Прийнято вважати, що термін «цивілізація» почав активно вживатися у науковому обігу з XVIII століття. Це було викликано у процесі соціогуманітарного знання із загальної системи знань. У широкому розумінні під поняттям цивілізації розуміли більш високий ступінь суспільного розвитку, що пов'язаний зі стрімким розвитком виробничих відносин та продуктивних сил у різних історичних вимірах часу та географічних просторах. З того часу його застосовували в різних контекстах, із різним смисловим наповненням, але зазвичай застосовували й застосовують для позначення великих соціокультурних спільнот людей, що з'являються, принаймні, з появою писемності. Виграшною стороною і теорій світових цивілізацій (періодів в історії людства), і теорій локальних цивілізацій є те, що вони передбачають розгляд всесвітньої історії та світової економіки в нерозривній внутрішній єдності матеріальних, духовних, соціальних, політичних тощо чинників. Висунення ж цих різноманітних теорій, що сьогодні сприймаються як складники однієї багатопланової теорії цивілізацій, відбувалося здебільшого в контексті філософсько-історичного або соціологічного бачення всесвітньої історії [1, С.214].

Щодо сучасних підходів у визначенні цивілізації, то існує п'ять відносно самостійних парадигм: загально історична, соціокультурна, економічна, філософсько-антропологічна та технологічна. Як зазначає український вчений А.С.Філіпенко, історична парадигма цивілізації пов'язана з її поступальним розвитком від нижчих до вищих форм у процесі еволюційних стрибків і революційних змін у відносинах з природою, у стосунках між людьми і спільнотами, формування ієрархічних зв'язків та ін. Виокремлюється в історичному виїрі цивілізації локальні та глобальні масштаби, а також синхронні та діахронні – віддалені в часі одна від одної. Філософсько-антропологічна парадигма вважається ядром (основою) цивілізаційного підходу, суть якої полягає у приведенні соціального до індивідуального, наслідком чого стає не зростання соціальності загалом, а соціальності індивіда, її ментального й життєвого простору, світу. Соціокультурна парадигма означає тісний зв'язок цивілізації та культури, що як правило, ототожнюються. Технологічна парадигма пояснює процес перетворення природних ресурсів у матеріальні та духовні надбання цивілізації. Економічна парадигма об'єднує функціональні категорії як власність, зміст і характер виробництва, а також взаємодію людини і природи, суспільні форми праці, економічні фактори [2, С.22-25].

Предмет дослідження. Український цивілізаційний простір в історико-економічному вимірі.

Дослідження даної проблеми. Зауважимо, що даній проблематиці присвятили свої дослідження А.С.Філіпенко, Ю.М.Канигін, В.С.Савчук,, Ю.К.Зайцев, М.Ю.Відейко, Н.М.Бурдо та інші. В працях вітчизняних науковців проблеми трансформації українського цивілізаційного простору розглядають різнобічно, при цьому проглядається чіткий взаємозв'язок в історичній перспективі.

Мета даного дослідження полягає у визначенні українського простору як такого, насамперед його історичний та економічний вимір у системі цивілізаційної парадигми. При цьому автор жодним чином не претендує на унікальність та оригінальність

поглядів, викладених у публікації. Швидше, це є спроба певного синтетичного аналізу різних поглядів.

Виклад основного матеріалу. У контексті сучасної політ економічної думки цивілізаційний підхід до розуміння сутнісного, закономірного, соціального, економічного та історичного розвитку дає можливість визначити складність та суперечливість процесів, які відбуваються у світовому масштабі чи в локальних межах в суспільстві (економічній чи соціальній системі), але разом з тим неможливо вплинути суто економічними методами. У цьому зв'язку варто звернути увагу на дослідження вітчизняних вчених-економістів В.С.Савчука та Ю.К.Зайцева. Зокрема, вони апелюють до А.Тойнбі, який виокремлює цивілізацію як цілісність, частини котрої узгоджені між собою та взаємозалежні, життєздатність цивілізації визначається можливістю послідовного освоєння життєвого середовища та розвитку духовного начала в усіх видах людської діяльності, перенесенням викликів та відповідей із зовнішнього середовища у свій внутрішній світ (як на мікро-, так і на макрорівні); в сучасних умовах головним у свідомості суспільства є осмислення себе як частки більш ширшого універсалу, тоді як особливість суспільної самосвідомості ХІХ століття полягала у замкненості цього універсалу; «західна» цивілізація не завоювала домінуючого положення у сучасному глобальному просторі. Разом з тим, на думку того ж А.Тойнбі, теза про уніфікаційність світу на базі «західної» економічної системи як закономірний підсумок єдиного та безперервного процесу розвитку людської історії призводить до певних перекохань і непорозумінь, а також звужує історичний світогляд.

Окрім цього українські вчені В.С.Савчук та Ю.К.Зайцев також посилаються на російського теоретика В.З.Балікаєва, який, у свою чергу, визначаючи наявність діалектичного зв'язку між формаційним та цивілізаційним підходом, зауважує, що цивілізація – діалектика формаційних структур, їх окультурювання, оморалювання, піднесення у ранг людських цінностей. При цьому, формація – це фундамент, а цивілізація – сучасна суспільна форма існування з урахуванням і синтезом усіх цінностей, багатств людської історії.

Отже, на думку Ю.К.Зайцева та В.С.Савчука, цивілізація на відміну від формації, пов'язана не стільки з матеріально-речовими, скільки з духовними аспектами суспільного розвитку, до того ж із тією її частиною, яка визначається не тільки (і не в усьому) наявним способом виробництва [3, С.78-80]. Але до цього додаю, що в цивілізаційній площині спосіб виробництва і культура знаходяться в тісному взаємозв'язку і взаємовпливові.

Виходячи із вищенаведених підходів, можна стверджувати, що український цивілізаційний простір визначається у тривалому часовому ритмі – від Трипільської культури до сьогодення.

З історико-філософських позицій Трипілля не є відправною точкою розвитку сучасного українського цивілізаційного простору. Проте, саме трипільський період прийнято вважати «золотим віком» древньої цивілізації модерної України. Як зауважують українські вчені-історики Н.Б.Бурдо та М.Ю.Відейко, спільною рисою уявлень про «золотий вік», де б вони не склалися, є думка про те, що саме тоді всього було в достатку і все було найкращим – і життя, і люди. Таким чином ідеалізація минувшини інколи набуває прагнень у майбутньому. Звичайно, що людині властиво дещо ідеалізувати історію. Намагання досягти «золотого віку», повернутися до нього, нехай на новому технологічному та економічному рівнях, помітні практично в усі часи. Тому, власне, трипільська культура, а також і її носії та їх досягнення сприймаються і розглядаються часом як пряме свідчення реального існування «золотого віку» на конкретній території у конкретний час. «Не є одкровенням, - пишуть Н.Б.Бурдо та М.Ю.Відейко, - що кожен уявляє собі історію відповідно до своїх уподобань. Навіть суспільство через певні свої інститути, насамперед через

державні, творить історію такою якою хоче бачити. Недаремно існує вислів – «офіційна історія». Епоха Трипілля – це злет. Спомини про трипільську історію – це ще й усвідомлення того, що на казково багатій землі, яку нині ми називаємо Україною, можливо створити передову як на свій час цивілізацію... Але водночас Трипілля – це згадка про розпад і повне забуття на довгі п'ять тисяч років. Це нагадування про те, що можна втратити все – міста, яскраву культуру та високу духовність, які занепадають разом із економікою, що не змогла пристосуватися до нових умов» [4, С.4-6].

Трипілля стало народженням нових цивілізаційних (та й формаційних) підходів до розвитку людства. 8-9 тисяч років тому, як зазначає М.Ю.Відейко, в Європі сталася подія, яка без перебільшення, визначила її подальшу історичну та економічну долю: люди почали вирощувати хліб та займатися тваринництвом (ці дві галузі сільськогосподарського виробництва тісно пов'язані між собою і до сьогодні). Наслідки цього революційного стрибка й зберігають свою значимість і в сучасній цивілізації, оскільки без хліба, попри всі досягнення технологій, неможливе існування сучасного суспільства. Десятки тисяч років людина виживала завдяки полюванню та збиральництву. Винайдення та поширення хліборозцтва та тваринництва дало можливість займатися ремеслами, мистецтвом, наукою, літературою тощо. Іншим наслідком стало збільшення кількості людей, що призвело до демографічного вибуху. Дану епоху, зауважує М.Ю.Відейко, назвали «часом створення нових світів» [5, С.12]. Цивілізаційний простір у загальнолюдських масштабах після «створення нових світів» почав поширюватись на всю планету, із локальних цивілізаційних просторів він перемістився у глобальний. При цьому локальність цивілізації нікуди не поділась, а знайшла своє чільне місце й вираження в формуванні народів та націй.

Історичний взаємозв'язок сучасного українського цивілізаційного простору з трипільським полягає насамперед у тому, що система виробництва і сфера культури пов'язані із землеробством. Своєрідний «український триполізм», яке набуло явища ментального. Як зауважує Ю.Канигін, що саме «в землі України зароджувалася аграрна технологія виробничого типу, без якої б не було сучасної цивілізації. І технологія ця – дітище предків народу. І цей «триполізм», ця пам'ять, цей інстинкт – інстинкт землеробця-годувальника – в мозку кісток українця». Тут ще варто згадати, що за межами Батьківщини мешкає кілька десятків мільйонів українців, які не просто розпорошилися по всьому світові, а чітко локалізувалися в ареалах Північної та Південної півкуль, де знаходяться родючі землі планети – Кубань, Вороніжчина, степовий Алтай, степи Приамур'я, південь Канади, північ США, Аргентина, Бразилія, північ Австралії, частина південної Африки [6, С.200-201]. Така залежність несе в собі не що інше як культуру цивілізаційного простору українства, так і технологічну традиційність, яка поєднана з бажанням свободи і вільної праці на своїй (як поняття власності) землі. Такий симбіоз найкраще всього виразив Т.Г.Шевченко у своїй поезії «Молитва», що була написана у 1860 році:

Царям, всесвітнім шинкарям,
І дукачі, і таляри,
І пута кутії пошли.

Робочим головам, рукам
На сій окраденій землі
Свою ти силу ниспошли.

Мені ж, мій Боже, на землі
Подай любов, сердечний рай!
І більш нічого не давай! [7, С.337].

В принципі таке прагнення до свободи і вільної праці сприяло і спонукало до переселення в різні куточки світу. Це був один із засобів глобалізації українського цивілізаційного простору. У цьому контексті й постає питання приналежності до «західної» (європейської) цивілізації. Поява на політичній карті світу незалежної України започаткувала глобальні трансформації не лише в даному регіоні. Досягнення суверенного статусу Українською державою, за визначенням американського політолога З. Бжезінського, є однією з найвідчутніших геополітичних подій ХХ ст. і має своє продовження у нинішньому столітті. Україна, як молода незалежна держава, має усвідомити себе в геополітичному контексті і в контексті розвитку світової цивілізації, визначити свої геополітичні інтереси, з урахуванням складної системи інтересів різних країн та сучасного розкладу сил — економічних, політичних, військових, духовних. Особливо це стосується близького оточення України. Фактично події Майдану – 2013 визначили вектор розвитку України.

Одним із напрямків такого цивілізаційного синтезу є освіта як чинник економічного зростання. Прагнення знайти нові приклади й способи духовного й раціонального освоєння світу робить затребуваним дослідження цивілізаційної природи освіти в умовах переплетення й зростання інформаційних потоків, які заміщають предметність знання й репрезентують себе в здібностях людини, в активності свідомості, у розумових процесах, що визначає необхідність повернення освіти до її первісно гуманної природи. Актуалізація проблем освіти на початку ХХІ століття продиктована переоцінкою цінностей і пошуком змісту загальнолюдської ідентичності, яка формується, і нового образу світу. Відбиваючи процеси взаємозумовленості й взаємозалежності різних компонентів світогоспівтовариства, соціально-політичні явища останнього десятиліття довели потребу вироблення й мотивування глобальної парадигми суспільного розвитку. Виявом цієї світоглядної установки стала активізація «цивілізаційного бачення світу». Сформований надісторичний феномен – ноосферна парадигма буття – визначив напрямок руху на сучасному етапі: від локальних до всезагальних зв'язків, включаючи в умови їхнього природного утворення фактор освіченості, що дозволяє великій кількості людей брати участь у функціонуванні колективного інтелекту. Світ, який розглядається в єдності різноманіття, змінює пріоритети і в освіті людини [8, С.60-61] .

Актуальним залишається і питання цивілізаційних хвиль та циклів. Довго строковість хвильових процесів все ж має амплітудний характер. І в певний час вони досягають найнижчої позиції , так званої, критичної точки. Цивілізаційна криза є всесвітньо-історичним процесом зміни світових (локальних) цивілізацій, що означає, з одного боку, глибоку перебудову всієї структури суспільства (жодна з його сфер не залишиться поза корінних змін), а з іншого боку - трансформацію локальних цивілізацій, висування нових лідерів, нестійкість глобального цивілізаційного поля. Разом з тим криза є не лише найнижчою фазою падіння, але й служить відправною точкою подальшого зростання. Не вдаючись у подробиці аналізу можна лише зауважити, що фахівці з різних галузей знань приходять до висновку, що відправною точкою нового циклу розвитку українського цивілізаційного може стати березень 2015 року. Такі прогнози були зроблені ще наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років [9, С.91-92]. Очевидно, що в історико-економічному вимірі розвитку цивілізаційного простору України переживає фазу свого нового народження і подальшого динамічного розвитку.

Висновок. Український цивілізаційний простір розпочинає активно формуватись в системі господарських та культурних відносин трипільського суспільства, яке, по суті, стало родоначальником сільськогосподарського виробництва. За тривалий історичний період агрокультура поширилась на європейський континент, а згодом і на весь світ в результаті міграції населення. Українство як етнос зберегло традиції

сільськогосподарського виробництва і удосконалювало його у процесі технічного та технологічного розвитку.

Список використаних джерел

1. Космина В.Г. Цивілізаційний аналіз всесвітньої історії як проблема історіографії // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2011. – Випуск 30. – С.213-223.
2. Філіпченко А.С. Економічний розвиток сучасної цивілізації. – К.: Знання України, 2006. – 315 с.
3. Зайцев Ю.К. Сучасна політична економія. Проблеми та інституціональне поле предмета і методології досліджень. – К.: КНЕУ, 2011. – 337 с.
4. Бурдо Н.Б., Відейко М.Ю. Трипільська культура. Спогади про золотий вік. – Харків: Фоліо, 2008. – 415 с.
5. Відейко М.Ю. Шляхами трипільського світу. – К.: Наш час, 2007. – 296 с.
6. Каныгин Ю. Путь Ариев. Украина в духовной истории человечества. – К.: Україна, 1996. – 256 с.
7. Шевченко Т. Повне зібрання творів у 12-ти томах. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 2003. – 784 с.
8. Утюж І.Г. Цивілізаційна парадигма освіти: теоретико-методологічний аспект // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2009. – Вип.. 38. – С. 60-66.
9. Космос древньої України. Трипілля – Троянь: Мітологія. Філософія. Етногенез. К., 1992. – 304 с.

References

1. Kosmyna V.G. Cyvilizacijnyj analiz vsesvitn'oi' istorii' jak problema istoriografii' // Naukovi pracj istorичного fakul'tetu Zaporiz'kogo nacional'nogo universytetu. 2011. Vypusk 30. S.213-223.
2. Filipchenko A.S. Ekonomichnyj rozvytok suchasnoi' cyvilizacii'. – K. : Znannja Ukrai'ny, 2006. 315 s.
3. Zajcev Ju.K. Suchasna politychna ekonomija. Problemy ta instytucional'ne pole predmeta i metodologii' doslidzhen'. K.: KNEU, 2011. 337 s.
4. Burdo N.B., Videjko M.Ju. Trypil's'ka kul'tur. Spogady pro zolotyj vik. Harkiv: Folio, 2008. 415 s.
5. Videjko M.Ju. Shljahamy trypil's'kogo svitu. K.: Nash chas, 2007. 296 s.
6. Kanygin Yu. Put' Arieв. Ukraina v dukhovnoj istorii chelovechestva. K. : Ukraina, 1996. 256 s.
7. Shevchenko T. Povne zibrannja tvoriv u 12-ty tomah. T.2. K.: Naukova dumka, 2003. 784 s.
8. Utjuzh I.G. Cyvilizacijna paradygma osvity: teoretyko-metodologichnyj aspekt // Gumanitarnyj visnyk ZDIA. 2009. Vyp.38. S. 60-66.
9. Kosmos drevn'oi' Ukrai'ny. Trypillja – Trojan': Mitologija. Filosofija. Etnogenez. K., 1992. 304 s.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Студінський Володимир Аркадійович, кандидат економічних наук, доктор історичних наук, професор кафедри політичної економії обліково-економічних факультетів

Київський Національний Економічний Університет імені В.Гетьмана

а/с 123, м. Київ, 03191, Україна

e-mail: studinskij@mail.ru

ДААННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Студинский Владимир Аркадьевич, кандидат экономических наук, доктор исторических наук, профессор кафедры политической экономии учетно-экономических факультетов

Киевский Национальный Экономический Университет имени В.Гетьмана

а/я 123, г. Киев, 03191, Украина

e-mail: studinskij@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Studinski Volodymyr Arkadijovych, Ph.D. in Economical Science, D. in Historical Science, Professor

Kiev National Economic University named after Vadym Hetman

Box 123, Kiev, 03191, Ukraine

e-mail: studinskij@mail.ru